

30. European Neighbourhood Policy : [Електронний ресурс]. — Режим доступу : http://ec.europa.eu/world/enp/pdf/strategy/strategy_paper_en.pdf.

31. Lisbon Strategy for Growth and Jobs : [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://lisbon.cor.europa.eu/>.

32. Seventh Framework Programme (FP7) : [Електронний ресурс]. — Режим доступу : http://cordis.europa.eu/fp7/cooperation/home_en.html.

33. Strategic Cooperation in Ukraine, Belarus and EU in Information and Communication Technologies [Електронний ресурс]. — Режим доступу : www.eeca-ict.eu/.../14-scube-ict-event-agenda-25-26-june-2009-minsk-by.

34. The European Charter for Researchers : [Електронний ресурс] // Official Journal C 364, 18.12.2000. P. 0001-0022. — Режим доступу : ec.europa.eu/eracareers/pdf/am509774CEE_EN_E4.pdf.

О. В. Ліхолат

УДК: 930:001:316.32

НОВА ПАРАДИГМА РОЛІ НАУКИ В УМОВАХ ГЛОБАЛІЗАЦІЇ

Досліджуються проблеми зростання ролі науки, освіти та інноваційних факторів розвитку в контексті глобалізації. Обґрунтовано висновок, що потреби інтелектуального забезпечення економіки нового формату — знаннєвої — зумовлюють необхідність повніше використовувати науковий потенціал країни.

Ключові слова: науковий потенціал, інноваційна культура, глобалізація, інтеграція, ринкові реформи.

Исследуются проблемы возрастания роли науки, образования и инновационных факторов развития в контексте глобализации. Обосновывается вывод, что потребности интеллектуального обеспечения экономики нового формата — знаниевой — обуславливают необходимость полнее использовать научный потенциал страны.

Ключевые слова: научный потенциал, инновационная культура, глобализация, интеграция, рыночные реформы.

The problems of the growth of science role, education and innovative factors of development are analyzed in the context of globalization. It is wellproven that necessities of the intellectual providing of the economy of new format are stipulaing the necessity of more complete use of scientific potential of country.

Keywords: scientific potential, innovative culture, globalization, integration, market reforms

Вступ. Наука як основна форма пізнання навколишнього світу та основа соціально-економічного розвитку є специфічною галуззю виробництва стратегічних ресурсів: знань, інформації, продукування нововведень у рамках національних інноваційних систем. На відміну від інших видів людської діяльності, результати яких можуть бути прогнозованими і запрограмованими ще до початку роботи, науковою діяльністю правомірно називають лише ту, що дає змогу набувати нові знання і результати якої принципово нетрадиційні [7]. Причому, немає істотного значення, в якій формі здобуваються наукові результати: чи то як теоретичні описи, схеми технологічних процесів, чи то як одержання експериментальних даних, формул, нових матеріалів та ін.

Наукові знання вже давно стали головною рушійною силою розвитку техніки, економіки й суспільства, але саме в умовах глобалізації вони набувають статусу ключового фактора суспільного прогресу. Причому кардинально змінюються не стільки самі знання, скільки можливість їх отримувати, використовувати й нарощувати в ході суспільного виробництва. Матеріальну основу такої можливості створюють інформаційно-комунікаційні технології, політико-економічну — процеси глобалізації світогосподарства, організаційну — національні інноваційні системи.

Результати дослідження. Сучасні парадигми економічного зростання розвинутих країн світу здебільшого ґрунтуються на використанні нових наукових знань та інновацій як найважливіших ресурсів сталого економічного розвитку. Наукові досягнення органічно впливають на економічні процеси, а результати залежать від ефективності взаємодії між ними, зокрема від того, наскільки успішно в масштабах держави функціонує механізм створення, збереження і поширення нових знань, наскільки цивілізованими стають ринкові відносини в обігу об'єктів інтелектуальної власності [16]. Тому обґрунтування державних пріоритетів у сфері наукових досліджень і механізмів їхньої реалізації стало однією з панівних тенденцій зарубіжного наукознавства і культурології. Актуальність вказаних проблем зумовлюється, передусім, обмеженістю природних ресурсів і необхідністю використовувати науковий та інноваційний потенціал для підвищення конкурентоспроможності економіки, що ґрунтується на знаннях.

Нові об'єктивні умови початку XXI ст. — трансформація наукової системи з регіональної на національну, перехід до ринкових відносин, відкритість України перед світом та її незахищеність від зовнішнього технологічного і культурного вторгнення, вплив глобальної світової кризи — зумовили необхідність у виробленні нової парадигми, на основі якої має функціонувати науковий потенціал країни.

Нормативно-правова основа науково-технологічної політики держави почала формуватися незабаром після проголошення державної незалежності України. Першим важливим законодавчим актом став прийнятий у кінці 1991 р. Закон України «Про основи державної політики у сфері науки і науково-технічної діяльності», замінений у 1998 р. на Закон України «Про наукову і науково-технічну діяльність» [9]. Подальшими кроками щодо формування інституційного середовища наукової та інноваційної сфери держави стали Закони України «Про спеціальний режим інвестиційної та інноваційної діяльності технологічних парків» (1999 р.) та «Про пріоритетні напрями розвитку науки і техніки» (2001 р.). 2002 р. було прийнято Закони України «Про інноваційну діяльність» та «Про вищу освіту» [10; 11; 12; 13].

Нині в Україні правову базу, яка регулює науково-технологічну діяльність, становлять понад сотні нормативних актів різних рівнів [4, с. 192]. Їх аналіз свідчить про низку розбіжностей, суперечностей, неточностей і брак системного підходу до визначення фундаментальних основ державної науково-технологічної політики. Але головною вадою використання вітчизняного інтелектуального потенціалу залишається відсутність механізмів його реалізації та хронічне недофінансування науки й освіти. Тому, на відміну від Євросоюзу, США та деяких інших розвинутих країн, де запорукою суспільного прогресу став швидкий технологічний розвиток, що ґрунтується на особливій ролі науки як безпосередньої виробничої сили, в Україні поступово запроваджується орієнтація на імпорт науково-технічних досягнень, а не на реалізацію вітчизняної науково-технологічної політики. Використання розробок українських науковців і їхня комерціалізація значною мірою спорадичні, без чіткої стратегічної спрямованості щодо підвищення суспільної ролі науки.

Завдання сучасної науки полягає ще й у тому, щоб дати суспільству та політикам інструменти й навички системного мислення, адекватні реальності. Наука виконує міждисциплінарну програму розробки і впровадження методів рефлексивного управління принаймні в критичних сферах, своєчасного виявлення симптомів криз, катастроф, конфліктів тощо.

Якими негативними можуть бути наслідки, коли науку виключають зі стратегічних державних пріоритетів, свідчать прорахунки у ринкових реформах в Україні 90-х — початку 2000-х рр. У той час наука фактично опинилася поза реформуванням суспільства, не забезпечувала створення потенціалу для активізації чинників економічного й соціального прогресу, подолання відставання від економічно розвинутих країн. Ринкові реформи здійснювалися згідно з рекомендаціями Вашингтонського консенсусу, за неоліберальним сценарієм. Темпи поширення у світі ідей неолібералі-

му, або, фактично, ринкового фундаменталізму, за свідченням вітчизняних дослідників [6], навіть перевершили швидкість і масштаби поширення у світі ідей відомого «Маніфесту» К. Маркса і Ф. Енгельса.

Виправдання, що неоліберальний синтез, або так званий «мейн-стрім», був найпоширенішим у світі в останній третині ХХ ст., є непереконливим аргументом, адже досвід показує, що монополізм у теорії неминуче призводить до загивання й краху. Та й сама неоліберальна концепція, яка ґрунтується на ідеях індивідуалізму, вільного ринку й загальної рівноваги, має істотні вразливі місця. По-перше, загальна рівновага в умовах постійних криз: економічних, енергетичних, екологічних, демографічних, фінансових та ін. є радше винятком, ніж правилом. По-друге, індивідуалізм як ідеологія мейнстріму (основного потоку) не відповідає реаліям українського суспільства, котре є перехідним, а не розвинутим [2]. Отже, суспільно-економічна трансформація в останні десятиліття відбувалася за моделями, неадекватними стратегічним національним інтересам народу.

До того ж неоліберальні сценарії розвитку у світі в цілому не змогли забезпечити прийнятних темпів економічного зростання. Розрив у співвідношенні прибутків 20% людей, відповідно у багатих і бідних країнах, змінився з 30:1 у 1960 р. до 90:1 на початку ХХІ ст. [10]. В Україні жодному з численних урядів і жодній політичній силі, що перебувала при владі після 1991 р., не вдалося створити ефективної, по-справжньому соціально орієнтованої економіки.

Вітчизняний та зарубіжний досвід свідчить, що панівним чинником інноваційного розвитку, визначеним Україною як її стратегічний курс на даному етапі й на перспективу, має стати тісніша інтеграція науки, освіти та виробництва. Разом з тим проблеми реформування всіх секторів науки загалом та реструктуризації НАН України досі залишаються незавершеними. Серйозно непокоїть відірваність науки від виробництва. Деякі фахівці висловлювали пропозиції фінансово підтримувати внаслідок обмежених ресурсів лише престижні наукові школи. Такі методи, на наш погляд, хибні, особливо в кризових умовах, оскільки згорання багатьох напрямів традиційних досліджень (гідрометеослужби, національних заповідників, підтримки колекцій, бібліотек, архівів тощо) ще більше послабили зв'язки між наукою й суспільством.

Знову посилаючись на зарубіжний досвід, необхідно відзначити важливу роль дослідницьких університетів в інтеграції науки й освіти. Модель такої співпраці дуже позитивно зарекомендувала себе у США та багатьох країнах Європейського Союзу, оскільки вона орієнтована не тільки на передачу знань, але й на реалізацію проектів практичного ознайом-

лення студентів з новими методами виробництва та використанням при цьому набутих фундаментальних і прикладних знань [1].

Першим кроком на шляху створення в Україні вищих навчальних закладів нового типу було затвердження Кабінетом Міністрів у лютому 2010 р. «Положення про дослідницький університет». Визначено, що володарем цього відповідального титулу може стати той національний вищий навчальний заклад, який уже має вагомі наукові здобутки, проводить дослідницьку та інноваційну діяльність, забезпечує інтеграцію освіти та науки з виробництвом, бере участь у реалізації міжнародних проектів і програм. Статус надається зазначеному закладу для підвищення значущості університету як центру освіти й науки, підготовки висококваліфікованих наукових і науково-педагогічних кадрів, упровадження в практику наукових досягнень, технічних і технологічних розробок, реалізації разом з іншими вищими навчальними закладами та науковими установами спільних програм за пріоритетними напрямками фундаментальних і прикладних наукових досліджень для розв'язання важливих соціально-економічних завдань у різних галузях економіки [8].

Організаційно-фінансове забезпечення підтримки інтелектуального курсу науки та освіти може стати для України реальним шансом подолати багаторічну стагнацію цих галузей, досягти тісної співпраці й взаєморозуміння між ними.

Підвищення ролі науки, техніки, освіти як фундаментальних факторів становлення глобальної світогосподарської системи в сучасних умовах визначається не лише внутрішніми потребами окремих країн, а й тими якісними змінами в продуктивних силах світового співтовариства, які знаменують комплексне використання новітніх науково-технічних досягнень, широкомасштабну перебудову технічної бази певних галузей і секторів суспільного виробництва. Ці процеси спричиняють і спричинятимуть серйозні зміни в міжнародному поділі праці та впливатимуть на внутрішній розвиток як промислово розвинутих країн, так і країн, що розвиваються [3]. Але поки що масштаби участі України в міжнародній науково-технологічній кооперації обмежуються невеликим колом держав, стосуються лише деяких пріоритетних напрямів досліджень і наукоємних галузей промисловості й не відповідають ні наявним можливостям науково-інноваційного потенціалу країни, ані її прагненню сформувати знаннєву економіку. Загальноєвропейський науковий простір має створити рівні для всіх умови доступу до новітньої науково-технічної інформації, нові можливості спілкування між дослідниками, їхньої участі в наукових дискусіях, сучасні рівні забезпечення наукового пошуку, гідні умови життя дослідників та сприяти піднесенню престижу професії науковця [15].

Нині політичні, урядові кола й науковці все більше усвідомлюють незаперечну істину, що єдино перспективним для України на шляху формування знаннєвого суспільства є розвиток на інноваційних засадах. Для цього в країні потрібно створити сприятливі соціокультурні, психологічні, правові, організаційно-фінансові передумови, або, іншими словами, — сформувати певний рівень інноваційної культури [5].

В цьому феномені наука, освіта, культура органічно поєднуються з соціальною практикою, високим професіоналізмом і відповідальністю працівників. Ключовими детермінантами інноваційної культури є наука, яка забезпечує визначення цілей і механізмів їх реалізації, та освіта, де готуються професійні кадри, фахівці служби менеджменту і маркетингу та інноваційної інфраструктури.

За умов, коли інноваційний шлях розвитку сприйматимуть усі верстви соціуму, тобто прискориться формування інноваційної ідеології, буде створено сприятливий клімат для інтелектуальної творчої праці — основу для формування знаннєвого суспільства, інноваційний розвиток перетвориться з привабливою перспективою на реальність [14].

Висновки. Ключова роль науки як визначального чинника інноваційного розвитку зумовлюється тим, що, з одного боку, вона є найсприятливішим середовищем для інновацій, а з іншого — їх першоджерелом у всіх сферах суспільного життя. Поява нових ідей, теорій, винаходів — це і є, по суті, інновації в науці. Взаємопов'язаний кластер концепцій формує нові структури наукової парадигми, яка віддзеркалює рівень пізнання для цього етапу і є основою для прийняття практичних стратегічних рішень.

1. Ефективність досліджень теоретико-методологічних та прикладних проблем розвитку продуктивних сил України / В. В. Онікієнко, Л. М. Смеляненко, В. Л. Міненко, В. М. Янишівський. — К. : РВПС України НАН України, 2010. — 238 с.

2. Єщенко П. С. Економіка для всіх / Єщенко П. С. — К. : Вища школа, 2009. — 478 с.

3. Інноваційно-технологічний розвиток України: стан, проблеми, перспективи / Аналітичні матеріали до парламентських слухань / За ред. Л. І. Федулової та Г. О. Андрощука. — К. : ІЕП НАН України, 2009. — 196 с.

4. Коробчук В. В. Проблеми правового забезпечення інноваційної діяльності в Україні та шляхи їх вирішення / В. В. Коробчук // Матер. наук.-практ. конф. (Київ, 29–30 жовтня 2009 р.) — К. : УкрІНТЕІ, 2009. — 232 с.

5. Кремень В. Роль науки та освіти у формуванні інноваційної культури суспільства / В. Кремень // Фундаментальные исследования в современном инновационном процессе: материалы междунар. Симпозиума (Киев, 1–3 декабря 2004 г.) — К. : Феникс, 2004. — 520 с.

6. Малицкий Б. А. Неoliberalизм и кризис инновационного развития: формула кризиса / Малицкий Б. А. — К. : Феникс, 2009. — 64 с.

7. Пілющенко В. Л. Наукове дослідження: організація, методологія, інформаційне забезпечення / В. Л. Пілющенко, І. В. Шкрабак, Е. І. Савенко. — К. : Лібра, 2004. — 344 с.

8. Про затвердження Положення про дослідницький університет [Електронний ресурс] / Режим доступу : http://www.osvita.ua/legislation/Vishya_osvita/6826.

9. Про наукову і науково-технічну діяльність: закон України: офіц. текст: за станом на 01 грудня 1998 року № 284-XIV // Відомості Верховної Ради України. — 1999. — № 2–3. — С. 18–33.

10. Про основи державної політики у сфері науки і науково-технічної діяльності: закон України: офіц. текст: за станом на 13 грудня 1991 року № 1977-XII // Відомості Верховної Ради України. — 1992. — № 12. — С. 24–37.

11. Про пріоритетні напрями інноваційної діяльності в Україні: закон України: офіц. текст: за станом на 16 грудня 2003 року № 433-IV // Відомості Верховної Ради України. — 2003. — № 13. — С. 354–358.

12. Про пріоритетні напрями розвитку науки і техніки [Текст]: закон України: офіц. текст: за станом на 11 липня 2001 року № 2623-III // Відомості Верховної Ради України. — 2001. — № 9. — С. 7–8.

13. Про спеціальний режим інвестиційної та інноваційної діяльності технологічних парків: закон України: офіц. текст: за станом на 07 березня 2002 року № 3118-III // Відомості Верховної Ради України. — 1999. — № 40. — С. 363.

14. Серeda В. І. Особливості економіки знань: теоретичний аспект / В. І. Серeda // Науковий вісник сер. «Економіка». — Вип. 4. — Ч. 2. — К. : АМУ, 2008. — 383 с.

15. Стратегія інноваційного розвитку України на 2010–2020 роки в умовах глобалізаційних викликів / Г. О. Андрoшук, І. Б. Жиляев, Б. Г. Чижевський та ін. — К. : Парламентське вид-во, 2009. — 145 с.

16. Тульчинська С. О. Інтелектуально-інноваційна модернізація економіки України: теоретико-методологічні аспекти / Тульчинська С. О. — К. : НТУУ «КПІ», 2009. — 488 с.